

Stehlík, Petr

Parasyntéza

In: Stehlík, Petr. *Problém delimitace některých slovtvorných postupů a prostředků ve španělštině*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016, pp. 93-108

ISBN 978-80-210-8339-4

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135813>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5. PARASYNTÉZA

Historie pojmu *parasyntéza* sahá až k první řecké mluvnicki Dionysia Thráckého *Techné grammatiké* (cca 2. století př. n. l.), ale už z příkladu *Aga + memnón* > *Agamemnón + idés* > *Agamemnonidés* je patrné, že uvedený gramatik jako tento mechanismus chápal i standardní sufixaci již existujících složenin. Totéž můžeme pozorovat u Prisciana (přelom 5. a 6. století n. l.), který pro výrazy typu *magnanimitas* (< *magnanimus* < *magnus + animus*) navrhl místo řeckého termínu *parasyntetha* výstižný latinský název *decomposita*¹. Jak ještě uvidíme, kromě jediné, a navíc nikoliv rozhodující charakteristiky parasyntetických formací, totiž že jsou výsledkem hned dvou slovotvorných procesů, má moderní koncepce parasyntézy s touto řecko-římskou tradicí již jen velmi málo společného. V této kapitole se pokusíme osvětlit, jakým způsobem k tomu došlo a proč parasyntéza na rozdíl od interfixace, i přes některé podobné problémy, nakonec obstála.

5.1 Vývoj pojetí parasyntézy a její charakteristika

Většina definičních a klasifikačních obtíží, kterými se zde budeme v souvislosti s parasyntézou zabývat a jimž bylo věnováno množství odborných prací včetně přinejmenším jedné obsáhlé monografie (Serrano-Dolader, 1995), vyplývá až z mnohem pozdější tradice, jejíž základy položil francouzský lingvista Arsène

1 Viz Hernando Cuadrado (1999: 78–79).

5. Parasyntéza

Darmesteter (1875). V jeho definici parasyntézy² se poprvé objevuje podmínka simultánnosti procesů derivace a kompozice, jež implikuje neexistenci potenciálních mezičlánků výsledné formace (*embarquer* ‚nalodit (se), naložit‘, *débarquer* ‚vyložit (se), vyložit‘; **embarque*, **débarque*, **barquer*). Jak vidno, oba Darmesteterovy příklady jsou slovesa utvořená současným připojením prefixu a sufixu k jmennému základu. Je ale třeba vzít v úvahu, že od antických gramatik až zhruba do poloviny minulého století byla prefixace považována za skládání slov (ve španělské lingvistice tomu tak bylo dokonce až do let sedmdesátých)³. Dnes můžeme jen spekulovat, proč se Darmesteter tak významně odchýlil od původního pojetí parasyntézy, poněvadž podmínce simultánnosti derivace a kompozice nevyhovují ani výše uvedené příklady z Dionysiovy a Priscianovy gramatiky. Možná jej k tomu vedlo přesvědčení, že připojení sufixu k již existující složenině není ve skutečnosti ničím jiným než běžnou derivací a neposkytuje dostatečný základ pro rozlišování dalšího samostatného slovtvorného mechanismu. Zatímco pro antické gramatiky byla *parasynthetika* či *decomposita* výjimečná už tím, že vznikla prostřednictvím derivace a kompozice, pro Darmestetera, který uvažoval historicky, jak bylo ve druhé polovině 19. století zvykem, se již vedle odvozování a skládání o třetí způsob tvoření slov automaticky nejednalo, neboť každý ze zmíněných mechanismů (v Darmesteterově pojetí prefixace a sufixace) mohl být použit samostatně. Ať už však francouzského lingvistu vedlo k redefinici parasyntézy cokoli, stal se tak přinejmenším v románské jazykovědě průkopníkem moderního pojetí tohoto slovtvorného způsobu. Nás bude samozřejmě nejvíce zajímat, jak Darmesteterova definice parasyntézy pronikla do španělské lingvistiky a jakými proměnami v ní během 20. století prošla.

Zřejmě první příklad parasyntetické formace ve španělské gramatické literatuře můžeme najít už v Nebrijově mluvnici ([1492] 1989: 196). Zmíněný učenec klasifikuje slovesa na jednoduchá a odvozená, která dále dělí na augmentativní, deminutivní, denominální a adverbialní. Výraz *acuchillar* ‚probodnout, zasadit ránu nožem‘ podle něj představuje denominální sloveso, což na první

2 „[Les parasyntétiques] offrent ce remarquable caractère d'être le résultat d'une composition et d'une dérivation agissant ensemble sur un même radical, de telle sorte que l'une ou l'autre ne peut être supprimée sans amener la perte du mot. C'est ainsi que de *barque* l'on fait *em-barqu-er*, *dé-barqu-er*, deux composés [...] dans lesquels on ne retrouve ni les composés *débarque*, *embarque*, ni le dérivé *barquer*, mais le radical *barque*. La langue tire les deux composés immédiatement du radical, sans l'aide d'aucun intermédiaire.“ (Darmesteter, 1875: 79–80; *apud* Hernando Cuadrado, 1999: 79 a Serrano-Dolader, 1995: 24)

3 Viz Esbozo (1973).

pohled působí zcela moderně. Musíme si ale uvědomit, že Nebrija prefixy pokládal v kompozitech za předložky, takže uvedený příklad by měl správně analyzovat jako formaci složenou a odvozenou zároveň. První španělský gramatik kromě toho sepsal rovněž latinskou mluvnici (1481) a určitě tedy znal Priscianův i Dionysiův termín pro tento mechanismus⁴, přesto však o parasyntéze ani dekompozici nikde nemluví (totéž ovšem platí pro mnohem pozdější první vydání akademické gramatiky *GRAE*, 1771).

Všichni lingvisté, kteří se ve svých pracích vývojem parasyntézy ve španělštině zabývali (např. Lázaro Mora, 1986; Serrano-Dolader, 1995; Hernando Cuadrado, 1999; González Vergara, 1999), se proto odvolávají až na definici zakladatele moderní španělské jazykovědy Ramóna Menéndeze Pidal (1904), který přejal Darmesteterovo pojetí i s klíčovou podmínkou simultánní kompozice a derivace a ilustroval je na příkladu slova *desalmado* ‚zlý, krutý, zloduch‘, pro něž neexistují doložené mezistupně **desalma* ani **almado*. Poněvadž však Menéndez Pidal hovořil o „složeninách s prefixem a sufixem zároveň“⁵, Miranda (1994: 69) z toho později mylně vyvodil, že RAE teprve ve své předposlední gramatice (*Esbozo*, 1973) rozšířila pojem parasyntézy ve španělštině i na formace se strukturou Lex + Lex + Suf. Přitom jen o čtyři stránky dále od citované definice Menéndez Pidal v paragrafu 88 *Tres clases de compuestos* (Tři druhy složenin) konstatuje, že „parasyntetických kompozit je velmi málo“⁶, a uvádí pro ně mimo jiné klasický příklad *cadañero* ‚každoroční‘, takže mu sice lze vyčíst nedostatečně obecnou základní definici parasyntézy, ale rozhodně mu nelze podsouvat, že by za parasyntetická považoval pouze taková slova, jejichž struktura odpovídá schématu Pref + Lex + Suf⁷. Můžeme proto s jistotou prohlásit, že již u Menéndeze Pidal jsou oba typy parasyntézy, jež byly později nazvány *parasíntesis por derivación* (Pref + Lex + Suf) a *parasíntesis en composición* (Lex + Lex + Suf), alespoň zmíněny.

Z Menéndeze Pidal (a potažmo z Darmestetera) vycházel ve své definici parasyntézy také autor prvního španělského pojednání o slovtvorbě José Alemany Bolufer (1920: 152), popisující tento mechanismus rovněž jako

4 Dionysios uvádí i příklad parasyntetického slovesa *antigonizó* (*anti* + *gon* + *izó*), jež bylo rovněž utvořeno pomocí prefixu. Viz Hernando Cuadrado (1999: 79).

5 „Los compuestos de prefijo y sufijo a la vez se llaman PARASINTÉTICOS...“ (Menéndez Pidal, [1904] 1918: 183)

6 „Los compuestos PARASINTÉTICOS son muy pocos...“ (Menéndez Pidal, [1904] 1918: 187)

7 Jiná věc je, že Menéndez Pidal ([1904] 1918: 267) v kapitole věnované slovesu zařazuje do paragrafu 127 *Composición propiamente dicha* výrazy jako *machihembrar* ‚drážkovat, lícovat‘, *justipreciar* ‚přesně odhadnout, ocenit‘, aniž by je za parasyntetické vůbec označil.

5. Parasyntéza

simultánní derivaci a kompozici. Z jeho příkladů je vidět, že i on pokládá za parasyntézu jak kombinaci lexikální báze s předponou a příponou („*endulzar*, de en + dulce + ar“ ‚osladiť‘), tak dvou slovních základů a sufixu („*picapedrero*, de picar + piedra + ero“ ‚kameník‘). Hernando Cuadrado (1999: 80) ve svém článku zmiňuje jednu důležitou okolnost: Alemany Bolufer byl v roce 1920, kdy vyšla jeho monografie, řádným členem RAE a zřejmě se aktivně podílel na přípravě akademické gramatiky (*GRAE*, 1920), což vysvětluje téměř identický popis parasyntézy v obou uvedených pracích. *GRAE* (1931), která byla až do vydání *NGLE* (2009) poslední oficiální mluvnicí španělštiny⁸, pak tuto definici přebírá z předchozí edice beze změny. V provizorní verzi *NGLE* (*Esbozo*, 1973: 170), v níž je prefixace naposledy zařazena do kapitoly o skládání slov, se o parasyntéze hovoří jako o „nerozlučné“ kombinaci procesů derivace a kompozice⁹ a nechybí zde ani podmínka neexistence mezičlánku s již klasickým příkladem *desalmado*.

Zásadní zvrát v chápání parasyntézy přináší až kritický článek Fernanda Lázara Mory (1986), v němž se tvrdí, že koncept parasyntézy je vzhledem k neprůkaznosti kritérií stanovených Darmesteterem neudržitelný. Tento názor sice vyznívá odvážně, odráží však již radikální postoj francouzské lingvistky Danielle Corbin (1980 a 1987), jejíž vliv lze později vysledovat i u Alcoby Ruedy (1987) a Serrana-Doladera (1995 a 1999). K argumentaci Corbin se podrobněji vrátíme v následující podkapitole; na tomto místě stačí uvést, že zmíněná lingvistka existenci jiných než falešných parasyntetických slov neuznává. Podle Lázara Mory (1986: 234–235) se parasyntéza liší od standardní prefixace z hlediska sémantického (prefixace představuje pouhou *sumu* významového obsahu předpony a báze, zatímco u parasyntézy se jedná o komplexnější *kombinaci* významů jednotlivých elementů), avšak v ostatních ohledech není mezi těmito procesy žádný rozdíl¹⁰. Evidentně přitom zapomíná, že kromě derivační parasyntézy (Pref + Lex + Suf) existuje ještě model Lex + Lex + Suf, tj. *parasíntesis en composición*.

8 Její revidované znění vyšlo ještě v roce 1959.

9 „En la estructura de estas palabras [*desalmado*, *ensuciar*], llamada PARASÍNTESIS, se dan de manera solidaria derivación y composición...”

10 Tento nepřilíší přesvědčivý závěr, s nímž by bylo možné polemizovat už z toho důvodu, že ani slova utvořená standardní prefixací nemají vždy plně kompozicionální význam, takřka beze změny přebírá Luisa Blanco Rodríguez (1993: 431), jejíž článek bohužel kromě recyklace cizích názorů nepřináší žádný posun ani originální řešení. Také Serrano-Dolader (1999: 4703) ale poznamenává, že při parasyntéze dochází na rozdíl od prefixace k integraci sémantického obsahu báze, předpony i přípony, takže izolovat význam jednotlivých afixů je někdy nemožné.

Již v roce 1987 vychází další důležitý článek o parasyntéze, tentokrát od Santiaga Alcoby Ruedy. Na rozdíl od Lázara Mory, který se ve své práci omezuje víceméně na definiční a klasifikační problémy, se Alcoba Rueda vůbec poprvé podrobně zabývá vnitřní strukturou parasyntetických slov (viz podkap. 5.2). Ve srovnání s pracemi Serrana-Doladera (1995 a 1999) se dnes tato studie může jevit jako násilně přizpůsobená různým generativistickým principům a dogmatům, které se Alcoba Rueda snažil – jako ostatně mnozí další lingvisté z osmdesátých a devadesátých let – respektovat, přesto je třeba ocenit hloubku jeho analýzy a nevšední vhléd do generativní morfolgie. V každém případě posloužil právě uvedený článek v následujících desetiletích jako základní, ne-li jediný zdroj podrobnějších poznatků o struktuře parasyntetických slov, neboť až do vydání monografie Serrana-Doladera (1995) se žádná podobně detailní studie neobjevila (alespoň ne původní¹¹). O jisté stagnaci bádání v první polovině devadesátých let svědčí i fakt, že dvě nejvýznamnější a nejcitovanější monografie o tvoření slov ve španělštině z tohoto období napsali cizinci (Angličan Mervyn F. Lang a Rakušan Franz Rainer), na jejichž pojetí parasyntézy se nyní zaměříme.

Poněvadž Lang (1992) již pokládá prefixaci za derivační proces, musel se pokusit tuto novou skutečnost skloubit s definicí parasyntézy jako kombinace derivace a kompozice. V praxi to ovšem vypadá tak, že se autor věnuje téměř výhradně derivační parasyntéze¹², kterou popisuje zcela tradičně jako simultánní připojení prefixu a sufixu ke slovnímu základu za podmínky neexistence doložitelného mezičlánku. Tím vlastně převzal definici Menéndeze Pidala a pouze z ní vypustil zmínku o kompozici. Co se týče vnitřní struktury parasyntetických slov, Lang se už na rozdíl od Alcoby Ruedy nepokouší za každou cenu udržet generativistický princip binárního větvení¹³ a přiznává těmto formacím ternární (tj. trojčlenný) charakter. Kompozičně-derivační parasyntéze se však v jeho monografii dostává jen okrajové pozornosti, neboť se údajně týká jen „malé skupiny lexikalizovaných příkladů bez synchronní produktivity“¹⁴, např. *picapedrero*

11 Značný vliv měl na španělské lingvisty překlad Scaliseho *Generativní morfologie* (1987), věnované částečně i problému ternární struktury parasyntetických formací.

12 „La parasíntesis es una forma de derivación...“ (Lang, 1992: 241)

13 Alcoba Rueda (1987) kvůli tomuto dogmatu navrhuje pro parasyntetické formace schéma [[Pref [X]]x Suf]v, v němž se verbální sufix připojuje k potenciálnímu, již prefixem odvozenému slovu (např. **embotella + ar*).

14 „Estas formaciones no son particularmente significativas, ya que están limitadas a un pequeño grupo de ejemplos lexicalizados sin productividad sincrónica.“

5. Parasyntéza

,kameník'¹⁵, *sietemesino* ,narozeny v sedmém měsíci, slabý', *misacantano* ,velebníček' (Lang, 1992: 244).

Také Rainer (1993: 71–73) odmítá uvažovat o parasyntéze u slov, jež odpovídají schématu Lex + Lex + Suf (*pordiosero* ,žebřák', *ropavejero* ,vetešník' apod.), a pokládá je za výrazy odvozené přímo na základě syntaktických vazeb¹⁶, v důsledku čehož podle něj o žádnou kombinaci více slovtvorných postupů nejde. Na rozdíl od jiných lingvistů (Corbin, Lázaro Mora) nicméně Rainer mechanismus parasyntézy zcela nezavrhuje, ale omezuje jej na tvorbu sloves (*aclearar* ,objasnit', *anohecer* ,stmívat se', *alunizar* ,přistát na Měsíci', ...) a adjektiv typu *anaranjado* ,oranžový'. Binární strukturu těchto formací, kterou se snažili více či méně přesvědčivě obhájit již Corbin (1980 a 1987), Scalise (1987) nebo Alcoba Rueda (1987), však podle Rainera nejlépe reprezentuje schéma s tzv. cirkumfixem neboli diskontinuálním afixem. I on uvažuje v souvislosti s parasyntézou o konceptu potenciálního slova, ale zároveň upozorňuje, že alternativní řešení Corbin nebo Alcoby Ruedy by někdy předpokládala jako báze i „slova jen stěží možná“ (Rainer 1993: 73).

Přestože závislost Mirandy (1994) na Langovi (1992) je celkově nepopíratelná, v případě parasyntézy výjimečně přebírá většinu informací přímo z článku Lázara Mory (1986), a to včetně jeho pojetí parasyntézy jako zvláštního typu prefixace. Miranda ve své knize na rozdíl od Langa zařadil parasyntézu do části vyhrazené lexikálně-morfologickým postupům (tedy derivaci a kompozici) a věnuje jí poměrně rozsáhlou podkapitulu 2.4 (str. 67–78), i když pouze proto, aby jí nakonec statut samostatného slovtvorného mechanismu upřel a dále se zabýval již jen odvozováním a skládáním slov. Díky podrobnému popisu problémů morfologické interpretace parasyntetických formací (zde Miranda vycházel především z Alcoby Ruedy, 1987) se však ve své době jednalo o poměrně solidní zdroj informací.

Jako výjimku z jinak fundovaných výkladů o parasyntéze z konce osmdesátých a první poloviny devadesátých let musíme zmínit Alvara Ezquerra ([1993] 2002: 65–66), který bohužel ukázal, že plně nechápe ani samotnou podstatu tohoto slovtvorného mechanismu. Nejprve totiž reprodukuje standardní definici parasyntézy jako simultánní prefixace a sufixace (a proto ji nepokládá za samostatný proces), avšak hned vzápětí namítá, že v tomto pojetí by se za parasyntetická dala považovat „všechna slova odvozená sufixem od slov utvořených

15 Už Lázaro Mora (1986: 229) kritizoval *GRAE* (1931) za volbu tohoto příkladu, který podle něj odporuje kritériu neexistence mezičlánku (*pedrero* > *picapedrero*).

16 Tzv. „phrasale Basen“ (Rainer, 1993: 71).

pomocí prefixu (lidového nebo knižního)¹⁷. Následné příklady jako *codescubridor* ‚spoluobjevitel‘, *ingobernabilidad* ‚nepoddajnost, neovladatelnost‘ nebo *repavimentación* ‚opětovné vydláždění‘ už pak nenechávají nikoho na pochybách, že citovaný lingvista nepoužívá slovo *simultánní* ve smyslu *současného* připojení prefixu a sufixu, ale hovoří pouze o jejich společném výskytu v rámci jednoho slova (ve skutečnosti sekundárně odvozeného). Alvar Ezquerria ([1993] 2002: 66) nakonec zmiňuje i možnou užší koncepci parasyntézy, omezenou výhradně na simultánní kompozici a sufixaci¹⁸.

Zřejmě nejvýznamnější badatelský počín v oblasti parasyntézy představuje první španělská monografie věnovaná tomuto slovtvornému mechanismu, jejímž autorem je David Serrano-Dolader (1995). Ten byl posléze jako největší odborník na parasyntézu pověřen vypracováním příslušné kapitoly v *GDLE* (1999), která je vlastně zkrácenou verzí jeho knihy.

Serrano-Dolader se v první řadě snaží oprostit od diachronních kritérií, s nimiž je novodobá koncepce parasyntézy nerozlučně spjata (Darmesteter, 1875), a činí tak za pomoci kombinace morfologického a sémantického hlediska. Podle něj (Serrano-Dolader, 1995: 12) lze v rámci synchronní morfologie rozlišit dva rozdílné přístupy: tzv. dynamická morfologie se primárně zaměřuje na samotný slovtvorný proces, zatímco statická morfologie se zabývá formální analýzou vnitřní struktury komplexních slov. Statický přístup ovšem znemožňuje odlišit případy sekundární derivace od parasyntézy, a to jak v případě odvozenin typu Pref + Lex + Suf, tak složenin Lex + Lex + Suf. Jedinou možností, jak obhájit statut parasyntézy jakožto jednoho z aktivních slovtvorných postupů ve španělštině, je tudíž volba dynamického přístupu (viz Serrano-Dolader, 1995: 13).

Mechanismus derivační parasyntézy¹⁹ obnáší současné užití dvou afixů (předpony a přípony), které však Serrano-Dolader (1995: 70) odmítá považovat za cirkumfix, poněvadž rekatégorizační funkci lze zejména u parasyntetických sloves připsat výhradně sufixu. Vzhledem k čistě synchronní koncepci lexikální morfologie, která je zde označena za „dinamismo lexicogenético sincrónico“ (*Ibid.*: 15), přirozeně nabývá na důležitosti sémantické hledisko, jež např.

17 „[...] pues todos los derivados con un sufijo de palabras creadas mediante un prefijo (vulgar o culto) pasarían a engrosar la lista de parasintéticos...” (Alvar Ezquerria, [1993] 2002: 65)

18 Viz např. González Ollé – Casado Velarde (1992: 106).

19 Smíšené (kompozičně-derivační) parasyntéze věnuje i Serrano-Dolader (1995) jen okrajovou pozornost a většinu klasických příkladů pro tento slovtvorný proces (*ropavejero*, *sietemesino*, ...) považuje za nepravé parasyntetické formace.

5. Parasyntéza

Alcoba Rueda (1987) ve své analýze parasyntetických slov v souladu s formalistickým postojem generativistů zcela opomíjí. Přisouzení konkrétního významu jednotlivým elementům parasyntetických formací ovšem není vždy snadné. Ve slovesech *embotellar* ‚plnit do lahví‘ nebo *encarcelar* ‚dát do vězení, uvěznit‘ můžeme prefixu jednoznačně připsat lokační funkci odpovídající španělské předložce v parafrázi²⁰, jindy je ale ekvivalence předpony a předložky sporná či nepravděpodobná, případně závisí na „vhodné“ formulaci parafráze²¹. Důležité rovněž je, že podle Serrana-Doladera (1995: 31) by se měla za parasyntetická pokládat i slova s doloženým mezičlánkem, pokud připojení druhého afixu nepředstavuje jen sémantickou modifikaci již odvozeného výrazu²². Tuto výjimku však podle Lázara Mory (1986: 231) zmiňuje už Darmesteteter, a není možné ji proto považovat za Serranův přínos. Podobně jako další lingvisté ovlivnění generativismem (viz výše) využívá také Serrano-Dolader ve své práci spekulativních konceptů možného slova a nulového morfému, což jej vede mimo jiné k těžko udržitelnému závěru, že např. sloveso *aldosar* ‚dláždít, dlaždičkovat‘ je parasyntetické, neboť obsahuje nulový prefix (viz Serrano-Dolader, 1995: 70). Nejen za toto polemické tvrzení byl později kritizován, ale ve svých nejnovějších pracích (např. 2012a, 2012b) svůj postoj do jisté míry přehodnotil a nakonec uznal i užitečnost diachronního přístupu (2013).

O čistě synchronní definici parasyntézy se naposledy pokusil ještě Almela Pérez (1999), který z tohoto důvodu podmínku simultánního užití prefixu a sufixu také zavrhl. Ani on se již nesnaží za každou cenu dokázat, že struktura parasyntetických slov je binární, neboť „je třeba akceptovat, a nikoliv násilně přizpůsobovat skutečnost“²³. Kompozičně-derivační parasyntézou se Almela Pérez vůbec nezabývá.

Soledad Varelu Ortegu (2005: 34) zřejmě předchází snahy o výlučně synchronní přístup k parasyntéze příliš nepřesvědčily, poněvadž se znovu přiklání ke zcela tradiční definici tohoto mechanismu včetně podmínky neexistence

20 *Embotellar* – „meter el vino u otro líquido o producto en botellas“. *Encarcelar* – „meter a alguien en la cárcel“ (DRAE, 2014).

21 *Aprisionar* – „meter a alguien en prisión“ nebo „llevar a alguien a prisión“. Viz Serrano-Dolader (1995: 113).

22 Zajímavým příkladem, který pro ilustraci tohoto kritéria uvádí Serrano-Dolader (1995: 31), je sloveso *desnivelar*, pro něž jsou doloženy oba možné mezičlánky *desnivel* ‚nerovnost‘ i *nivelar* ‚srovnat, vyrovnat‘, a přesto může být považováno za parasyntetické ve významu „hacer perder el nivel“ (‚vyvést z rovnováhy‘). Pokud však vyjadřuje pouhý opak *nivelar*, tj. „acción opuesta a nivelar“, jedná se o slovo utvořené prefixací.

23 „Hay que aceptar, no violentar, la realidad; la teoría ha de guardar una relación lo más transparente posible con los hechos.“ (Almela Pérez, 1999: 195)

mezičlátku výsledné formace. Také Varela Ortega považuje za parasyntézu výhradně její prefixálně-sufixální variantu a o slovech typu *ropavejero* hovoří jako o kompozitech s externí derivací (Varela Ortega, 2005: 34–35, pozn. 3).

S odlišnou koncepcí přichází *NGLE* (2009: 577–578), v níž je parasyntéza definována jako „připojení diskontinuálních afixů, konkrétně simultánně zvoleného prefixu a sufixu“²⁴. Tento překvapivý příklon RAE k cirkumfixaci (viz ale už Rainer, 1993), který je vzápětí zpochybněn dodatkem, že „z deskriptivních důvodů“ budou v gramatice parasyntetická slovesa analyzována tradičním způsobem jako slova odvozená současně dvěma odlišnými afixy, může mít nicméně celkem prosté vysvětlení. Ignacio Bosque, který byl v době přípravy a vydání *NGLE* prezidentem RAE, je již v článku Alcoby Ruedy (1987: 250–252) citován jako zastánce cirkumfixace (Bosque, 1983). Také v *NGLE* je užitečnost diskontinuálního afixu dána do souvislosti s diskusí o binární nebo ternární struktuře parasyntetických formací, bohužel natolik stručným a povrchním způsobem, že předem nepoučený čtenář nemá v podstatě šanci tomuto teoretickému problému ani porozumět. V kapitole o skládání slov (*NGLE*, 2009: 749–750) se pak objevují i parasyntetická kompozita, jejichž binární segmentace (*pordios-ero* ‚žebrák‘, *misacant-ano* ‚velebníček‘, *mileur-ista* ‚osoba s měsíčním platem kolem tisíce eur‘) nepřímou stojí na konceptu potenciálního slova, opět však bez bližšího vysvětlení a uvedení do kontextu. Přímosná je naopak zmínka o synchronním kritériu transparentnosti parasyntetických formací: *agazaparse* ‚skrýt se, skrčit se‘ a *acelerar* ‚urychlit, zrychlit‘ sice byla utvořena parasyntézou od existujících výrazů *gazapo* ‚králíček‘ a *célere* ‚rychlý‘, ale dnešní mluvčí v těchto slovesech uvedené báze nerozpoznává, a nevnímá je tudíž jako odvozené výrazy (viz *NGLE*, 2009: 582). Serrano-Dolader (1995: 18) v této souvislosti hovoří o tzv. latentní parasyntéze.

Zcela nevyhraněný postoj je patrný u Felíu Arquioly (2009: 69–71). Ta jen nezaujatě popisuje všechny alternativní koncepce parasyntézy, aniž by se k některé z nich sama přihlásila, ale oproti jiným lingvistům nezpochybňuje existenci tohoto slovotvorného mechanismu obecně ani částečně, i když poznamenává, že kompozičně-derivační parasyntéza představuje „schéma, které je v současné španělštině velmi málo produktivní“²⁵ (*Ibid.*: 69).

Pojetí *NGLE* přebírá nejnověji Aguirre (2013: 66), která zároveň poukazuje na výhrady některých morfologů k cirkumfixaci z důvodu možného užití

24 „[La parasíntesis] Consiste en la adición de AFIJOS DISCONTINUOS, en concreto un prefijo y un sufijo elegidos simultáneamente.“

25 „Con todo, se trata de un esquema muy poco productivo en español actual.“

5. Parasyntéza

součástí diskontinuálního afixu jako samostatných předpon a přípon. Parasyntetické složeniny (např. *machihembrar* ‚lícovat, drážkovat‘) autorka pokládá za izolované případy parasyntézy (Aguirre, 2013: 197).

Alespoň jako kuriozita stojí nakonec za zmínku Lüdtkeho (2011: 205) originální hypotéza, že první element parasyntetických sloves (např. *embarcar* ‚naložit (se)‘) není ve skutečnosti prefix, nýbrž předložka. Pokud by tomu tak opravdu bylo, mohla by být parasyntéza opět souhrnně definována jako simultánní kompozice a derivace. Lüdtkeho argumentace však není příliš přesvědčivá, přestože se může opřít o některé názory Darmestetera ([1875] 1894) a Pottiera (1962). Oba lingvisté totiž považují předpony za předložky paušálně, takže buď bychom se museli vrátit k již překonanému pojetí prefixace jako skládání slov, nebo by např. prefix *en-* byl předložkou jen v parasyntetických formacích, což vzhledem k nekompozicionálnímu významu mnoha takových sloves (např. *encausar* ‚obvinit‘) není příliš pravděpodobné. Ve španělské odborné literatuře Lüdtkeho hypotéza kladnou odezvu nenašla.

* * *

Ohlédneme-li se za předchozím nástinem novodobého vývoje pojetí parasyntézy ve španělské morfologii, je zřejmé, že nejvýznamnější změnu přineslo v devadesátých letech minulého století přehodnocení statutu předpon, čímž vyvstala nutnost vyčlenit derivační parasyntézu (Pref+Lex+Suf) z parasyntézy v původním slova smyslu, která představuje smíšený kompozičně-derivační mechanismus (Lex+Lex+Suf). Zatímco proces simultánní kompozice a sufixace zůstal nadále způsobem tvoření slov odlišným jak od standardní derivace, tak kompozice, avšak proměnil se v tomto užším pojetí v mechanismus zcela marginální, parasyntetické formace se strukturou Pref+Lex+Suf jsou dnes řazeny mezi odvozeniny, a to bez ohledu na možnou interpretaci obou afixů jako součástí jednoho cirkumfixu. Jak jsme viděli, podle některých lingvistů není parasyntézou buď jeden z jejích typů (González Ollé – Casado Velarde, 1992; Lang, 1992; Rainer, 1993; Almela Pérez, 1999; Varela Ortega, 2005), nebo dokonce žádný (Lázaro Mora, 1986), ale v nejnovějších pracích (NGLE, 2009; Aguirre, 2013) se opět hovoří jak o parasyntéze derivační, tak smíšené. Popsaný vývoj nejlépe vynikne v následujícím závěrečném schématu.

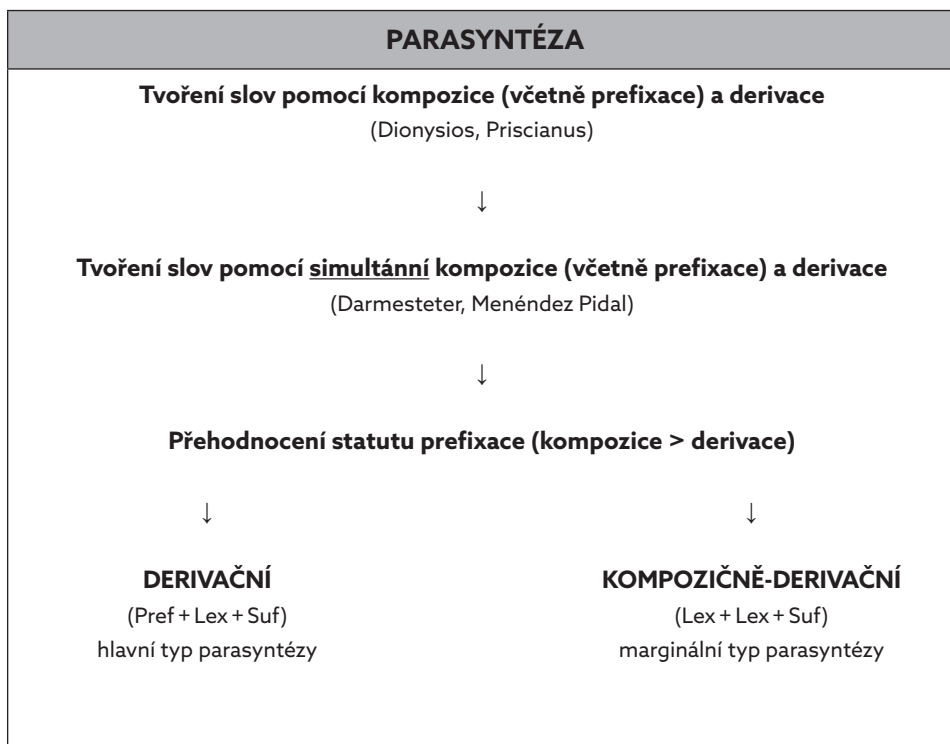

Schéma 8

5.2 Problém interní struktury parasyntetických formací

Ještě než došlo k výše uvedenému rozštěpení původně jednotného modelu parasyntézy, rozpoutala se v průběhu osmdesátých let kolem interní struktury parasyntetických slov živá debata, jejímž základem se stala hypotéza Marca Aronoffova (1976) o binárním větvení (tzv. ramifikaci) komplexních morfologických struktur. Pokud má ale jednomu slovtvornému pravidlu odpovídat užití pouze jednoho afixu, což implikuje binární strukturu všech odvozených výrazů, pak tomuto principu už ze své definice nevyhovuje právě derivační parasyntéza. Dochází při ní k tvorbě slov současným užitím dvou derivačních morfémů a kombinací celkem tří elementů (Pref+Lex+Suf), čímž samozřejmě nevznikají struktury binární, nýbrž ternární. V rámci románské jazykovědy

5. Parasyntéza

se touto otázkou nejpodrobněji zabýval Ital Sergio Scalise, jehož přehledná a stručná *Morfología generativa* (1987)²⁶ silně ovlivnila dnes již starší generaci španělských morfologů.

Postupem času bylo navrženo několik řešení, jak tuto strukturální anomálii parasyntetických formací oproti běžným odvozeným a složeným slovům odstranit, nebo alespoň vysvětlit.

Nejelegantnější způsob, který můžeme nalézt především v novějších pracích (NGLE, 2009; Aguirre, 2013), spočívá v analýze předpony a přípony parasyntetického slova jakožto diskontinuálního afixu ([Af_i [X] Af_{ii}]), např. *en__ecer* v *ennegrecer* ‚začernit, zčernat‘. Jestliže oba externí segmenty tvoří součást jediného morfému, struktura výsledné formace již logicky nebude trojčlenná. Ve prospěch tohoto řešení by navíc hovořilo i to, že v takto utvořených slovech mnohdy není možné přiřadit jasnou sémantickou funkci žádnému z afixů. Problémem však zůstává, co si počít s parasyntetickými kompozity jako *ropavejero* ‚vetešník‘, u nichž přirozeně žádný cirkumfix nepřipadá v úvahu. Jediným východiskem je pak existenci tohoto typu parasyntézy zcela popřít, a to buď s poukazem na její synchronní neproduktivnost (Lang, 1992), nebo pomocí alternativního pojetí tohoto procesu jako derivace syntaktických vazeb (Rainer, 1993).

Udržitelnost druhé binární hypotézy, kterou vystihuje schéma [Pref [X]], závisí na tom, zda budeme koncový segment parasyntetických sloves typu *embotellar* ‚plnit do lahví‘ pokládat za slovesnou koncovku, nebo derivační afix. Již Menéndez Pidal ([1904] 1918: 266) v oddílu vyhrazeném verbální prefixaci rozlišuje dva typy derivace (= sufixace) doprovázené prefixací, chápanou tehdy ještě jako skládání slov či samostatný slovtvorný postup: 1) tzv. *derivación inmediata* (*a-barquillar* ‚zakroutit, srolovat‘, *con-graciar(se)* ‚podlézat, lísat se‘); a 2) *derivación mediata* (*a-pedr-ear* ‚kamenovat‘, *a-pal-ear* ‚tlouct, bít‘). Z odlišné segmentace, kterou u těchto příkladů zvolil sám Menéndez Pidal, je zřejmé, že verbální sufix *-ar* za derivační morfém nepovažuje. Později nezávisle dospěla ke stejnému závěru i Danielle Corbin (1987: 129), podle níž má sloveso *embarquer* ‚nalodit (se)‘ strukturu [*en*_{Af} [*barque*]_N]_V a *-er* zde představuje pouhý formální příznak verbalizace realizované prefixem.

Přejděme již nyní k hypotézám, které sice připouštějí ternární strukturu parasyntetických formací, ale zároveň za pomoci konceptu možného (potenciálního) slova obhajují princip binárního větvení navržený Aronoffem

26 Anglicky tato kniha vyšla již v roce 1985.

(viz výše). Alcoba Rueda (1987: 254) ve svém článku uvádí celkem tři alternativní návrhy k tradiční segmentaci parasynthetických sloves²⁷ ([Pref [X] Suf]_V):

- 1) [Pref [[X] Suf]_V]_V;
- 2) [[Pref [X]]_V Suf]_V;
- 3) [[Pref [X]]_X Suf]_V.

První z nich ([Pref [[X] Suf]_V]_V) se v minulosti snažil prosadit Scalise (1987: 170–171), podle něhož tyto výrazy vznikají prefixací potenciálního denominálního nebo deadjektivního slovesa (např. *brutto* ‚ošklivý‘ > **bruttire* > *imbruttire* ‚zohyzdit, zošklivět‘). Scalise oproti Corbin přisuzuje derivační funkci i infinitivní koncovce, přesněji řečeno kmenové samohlásce²⁸, jež tak může být zodpovědná za slovnědruhovou změnu stejně jako jiné verbální přípony (-*ea(r)*, -*ece(r)*, -*ifica(r)*). Když Lázaro Mora (1986) a Miranda (1994) hovoří o parasyntéze jako o prefixaci možného slova, jedná se právě o tuto hypotézu. Alcoba Rueda (1987) Scaliseho řešení odmítá, neboť podle něj vychází z analýzy italského jazykového materiálu a zakládá se na argumentaci neplatné pro španělštinu.

Zbývající dva návrhy [[Pref [X]]_V Suf]_V a [[Pref [X]]_X Suf]_V počítají rovněž s derivací potenciálních slov, kterými jsou ale v tomto případě nedoložené báze s prefixem. V první variantě je rekategorizační funkce přisouzena předponě, ve druhé naopak příponě. Pokud bychom za sufix pokládali i infinitivní koncovku nebo tematickou samohlásku, mohli bychom schéma č. 2 ([[Pref [X]]_V Suf]_V) označit za základní řešení Danielle Corbin. Sama autorka (Corbin, 1987: 137) ovšem označuje ternární strukturu parasynthetických sloves typu *embarquer* pouze za povrchovou a dává přednost binárnímu modelu [Pref [X]_(N+A)]_V. Alcoba Rueda (1987) se přiklání k poslední variantě ([[Pref [X]]_X Suf]_V) zachovávající klasické pojetí prefixace jakožto výlučně homogenního typu derivace: za verbalizaci nominální nebo adjektivní báze je zodpovědný sufix, jímž může být i kmenová samohláska. Problém derivace nedoložených či potenciálních slov tak sice zůstává stále ve hře, Alcoba Rueda však nezastírá, že jím preferovaná analýza nemusí reprezentovat reálný slovtvorný proces; pouze nejméně odporuje teoretickému rámci, jemuž se snaží strukturu parasynthetických formací přizpůsobit (viz Alcoba Rueda, 1987: 265). Jak už bylo uvedeno výše,

27 Slovesa představují ve španělštině nejpčetnější skupinu parasynthetických formací, takže je jim v odborné literatuře věnována největší pozornost.

28 Ve španělštině pouze -*a* v -*ar*.

5. Parasyntéza

Almela Pérez (1999: 195) takové „násilné přizpůsobování skutečnosti“ odmítá a raději zůstává u tradičního modelu parasyntézy, tj. [Pref [X] Suf]_V.

Všechna výše popsaná řešení využila ke zpochybnění parasyntézy Danielle Corbin, podle níž „existují pouze falešná parasyntetická slova“²⁹. Základem její argumentace (viz Corbin, 1987: 137–138) je přesvědčení, že infinitivní afix není v parasyntetických slovesech (např. *-er* v *embarquer*) příponou a že za slovně-druhovou změnu nominální či adjektivní báze je zodpovědný rekatégorizační prefix, takže se ve skutečnosti jedná o standardní prefixaci³⁰. Uvedenou binární interpretaci ovšem logicky nelze vztáhnout na slovesa, v nichž do kategorie verbálních sufixů nespadá pouze koncovka infinitivu, nýbrž i další segment (např. *dé-rat-iser* ‚deratizovat‘). Přestože se francouzská lingvistka strukturou parasyntetických sloves s nezpochybnitelným derivačním sufixem raději příliš nezabývá, pravděpodobně by v tomto případě dala skutečně přednost řešení [[Pref [X]]_V Suf]_V, které jí ve svém článku připisuje Alcoba Rueda (1987). Parasyntetická substantiva a adjektiva nicméně Corbin (1987: 138) flexibilně analyzuje jako slova odvozená předponou nebo příponou od možného slova (např. *a-pesanteur* ‚stav beztlíže‘, *encâbl-ure* ‚lodní délková jednotka, lano‘), v závislosti na kombinatorních restrikcích konkrétních afixů. K této již tak příliš sofistikované hypotéze musíme připojit ještě tzv. *principe de copie* (Corbin, 1987: 136–137), který bude nejjednodušší vysvětlit přímo na španělském příkladu. Jelikož morfologická struktura slova *antialcohólico* neodpovídá jeho struktuře sémantické (*alcohólico*_A ‚alkoholický‘ > *anti-alcohólico*_A ‚protialkoholní‘ (např. zákon) = ‚contra el alcohol‘)³¹, může být tento výraz navzdory existenci adjektiva *alcohólico* považován za parasyntetickou formaci ([*anti-[alcohol]*_N-*ico*]_A). Podle Corbin se jedná o přídavné jméno utvořené prefixací (*alcohol*_N > *antialcohol*_A, podobně jako *tabaco*_N > *antitabaco*_A), které následně zkopíruje příponu již existujícího přídavného jména bez předpony: *antialcohol*_A + *-ico* (tj. [Pref [X]_N]_A + Suf).

Navzdory tomu, že práce Danielle Corbin (1987) trpí stejným nedostatkem jako monografie Martína Camacha (2002) o interfixaci, neboť se snaží popřít existenci určitého slovotvorného mechanismu za využití všech dosud zformulovaných alternativních vysvětlení, dostalo se jí ze strany španělských morfologů nebývalé pozornosti, ať už proto, aby s jejími závěry vyjádřili nesouhlas,

29 „Il n'y a que de faux parasyntétiques.“ (Corbin, 1987: 137)

30 Tj. [Pref [X]_(N+A)]_V = [*en*_{Af}[*barque*]_N]_V + *er*.

31 Ve španělské morfologii se tento rozpor obvykle označuje za *paradoja de encorchetado* neboli závorcovací paradox (angl. *bracketing paradox*).

nebo aby ze širokého repertoáru argumentů proti existenci parasynthetických formací převzali jen ty, které považují za udržitelné. Vliv této francouzské lingvistiky na diskusi o povaze parasyntézy ve španělštině byl v každém případě natolik silný, že bez stručného popisu alespoň základních bodů její argumentace by naše pojednání nebylo úplné.

5.3 Závěry

Poté, co jsme v úvodu této kapitoly naznačili určité podobnosti vývoje konceptů parasyntézy a interfixace ve španělské morfologii, bude vhodné se ke srovnání na závěr opět vrátit, tentokrát ale s konkrétními údaji.

Definice parasyntézy i interfixace přímo závisejí na chronologii slovo-
tvorných procesů za podmínky neexistence určitých mezičlánků výsledné formace, jejichž ověření vyžaduje diachronní přístup – a ten je v současné morfologii považován maximálně za doplněk k synchronním metodám analýzy. Můžeme-li u výše uvedeného slovesa *desnivelar* uvažovat dokonce o třech způsobech jeho vzniku (1. *nivel* > *desnivel* > *desnivelar*; 2. *nivel* > *nivelar* > *desnivelar*; 3. *nivel* > *desnivelar*), pak třetí, parasynthetická varianta sice nachází oporu v synchronním sémantickém hledisku (význam slovesa *desnivelar* je odlišný od významu doložených mezičlánků), to však celkově podmínku simultánnosti obou slovo-
tvorných procesů (ať už prefixace a sufixace nebo kompozice a sufixace) nahradit nemůže. Zmíněný fakt nejlépe dokazuje skutečnost, že nejnovější práce se po předchozích neúspěšných pokusech o aplikaci čistě synchronních definičních kritérií opět přiklonily k tradičnímu pojetí parasyntézy.

Podobné obtíže ale postihly parasyntézu a interfixaci i v souvislosti s redefinováním některých základních pojmů. Zatímco návrat ke konceptu morfému jako nejmenší jazykové jednotky obdařené významem zpochybnil morfem-
tický charakter velké většiny interfixů, které jsou dnes proto považovány za součást následného sufixu, v případě parasyntézy sehrálo klíčovou roli pře-
kvalifikování prefixace na derivační proces, v důsledku čehož tradiční defini-
nici parasyntézy jako kombinace kompozice a derivace najednou vyhovovala jen marginální, a později často zpochybňovaná skupina formací se strukturou Lex + Lex + Suf. Ani nově vyčleněná derivační parasyntéza nezůstala ušetřena vážných problémů, neboť pochybnosti o povaze tohoto mechanismu se vynořily téměř současně s jeho ustanovením díky potřebě popsat ternární strukturu

5. Parasyntéza

parasyntetických formací v souladu s generativistickým principem binární ramifikace. Koncept potenciálního slova sice umožnil analyzovat slovesa typu *aclearar* ‚objasnit‘, *embotellar* ‚plnit do lahví‘ jako výrazy utvořené sufixací nebo prefixací nedoloženého mezičlánku a obejít se bez podmínky simultánnosti připojení předpony a přípony, jednalo se však jen o spekulativní řešení opomíjející skutečný mechanismus parasyntézy, jak ostatně otevřeně přiznal už Alcoba Rueda (1987), aniž by z toho na rozdíl od Almely Péreze (1999) vyvodil patřičné důsledky. Následuje návrat k definici parasyntézy Menéndeze Pidala (např. Varela Ortega, 2005), chápané také jako cirkumfixace (Bosque, 1983; Rainer, 1993; NGLE, 2009), která simultánní užití předpony a přípony rovněž implikuje, avšak navíc uspokojivě řeší i otázku ternární struktury a větvení v tradičním pojetí.

Jediný přetrvávající problém tak představuje tvoření slov současným spojením dvou lexikálních komponentů a sufixu, pro jejichž trojčlennou strukturu neexistuje kromě potenciálního složeného výrazu žádná přijatelná alternativa. Rainerova hypotéza (1993: 71), že se ve skutečnosti jedná o přímou sufixaci syntaktických vazeb, vypadá u příkladů jako *cadañero* ‚každoroční‘, *pordiosero* ‚žebrák‘ apod. víceméně přijatelně, těžko vysvětlitelným se pak ale jeví nestandardní „slovosled“ ve formacích *misacantano* (< *canta(r) misa*) ‚velebníček‘ nebo *corchotaponero* (< *tapón de corcho*) ‚vztahující se k výrobě korkových zátek, zátkářský‘. Řešením by mohlo být vyškrtnutí tohoto dnes již neproduktivního³² typu parasyntézy ze seznamu slovo tvorných postupů, ovšem potom by z původní novodobé definice parasyntézy jako simultánní kompozice a derivace, kterou uvádí ještě *DRAE* (2001)³³, nezbylo vlastně vůbec nic.

32 Pripomeňme ale poměrně nedávný neologismus *mileurista* a od něj „odvozený“ výraz *nimileurista*.

33 Pro konzervativní přístup RAE je příznačné, že simultánní prefixace a sufixace se jako druhý význam termínu *parasíntesis* poprvé objevuje až v posledním vydání *DRAE* z roku 2014.